

Слоўнік Г. Юрчанкі «Народная сінаніміка» — другая яго лексікаграфічная праца па мясцовай мове Мсціслаўшчыны¹. Крыніцай, з якой чэрпае ён матэрыял па лексіцы, з'яўляецца яго родны дыялект, на якім гавораць па Сожу і Вяхры на мяжы са Смаленшчынай.

У сваёй новай працы Г. Юрчанка падае пераважна лексіку, якая не трапіла ў ранейшы слоўнік. Змешчана тут больш чатырох тысяч слоў. Аднак гэта не алфавітны збор мясцовай лексікі, а невялікія або значныя па колькасці рады слоў, якія ўжываюцца ў гаворцы ў якасці абазначэнняў аднолькавых з'яў рэчаіснасці. Слова, якія ўваходзяць у падобныя рады, у практыцы лічацца сінонімамі. Слоўнік уключае 440 такіх сінанімічных радоў.

Слоўнікі сінонімаў складаюцца звычайна па лексіцы літаратурных моў. Праўда, пакуль што яны — досыць рэдкая з'ява ў лексікаграфіі. Стварэнне ж сінанімічных слоўнікаў па дыялектнай лексіцы, можна сказаць, зусім не практыкуецца. Адсутнасць падобных слоўнікаў не азначае, аднак, што дыялектная сінанімія не заслугоўвае ўвагі.

Лексічныя сінонімы ў гаворках — гэта яркія фарбы ў моўнай палітры народнай паэзіі, маляўнічага жывапісу словам, выяўлення пачуццяў да розных падзей, абставін і з'яў жыцця. Спецыфікацыя слоў у дыялектнай мове не па іх абазначальнай, а па эмацыянальна-выразнай сэнсавай функцыі надзіва багатая і разнастайная. І вядома, што назіранне над сінаніміяй і раскрыццё асаблі-

¹ Першая яго праца па лексіцы Мсціслаўшчыны — «Дыялектны слоўнік» (Мінск, 1966; больш за 2 тысячы слоў). Надрукаваны таксама артыкулы: «Скарбы — побач» («Полымя» № 1, 1965); «Пра адзін сінанімічны рад» (3 жыцця роднага слова. Мінск, 1968); «Устойлівыя сінтаксічныя кампаненты ў сінанімічным радзе» (Лінгвістычныя даследаванні. Мінск, 1968).

вай сэнсавай ролі кожнага асобнага слова ў складзе сінанімічных радоў паказвае складаную распластаванасць лексікі ў мясцовай гаворцы, выяўляе разнастайнасць яе экспрэсіўных, выразных, стылявых і проста абазначальных сродкаў.

Слоўнікі дыялектнай сінаніміі раскрываюць таксама, як працякае працэс пранікнення ў дыялектную мову лексікі літаратурных моў, паказваюць, якія функцыянальныя ўзаемаадносіны складваюцца паміж мясцовымі і новымі словамі ў розных галінах моўных зносін. Адначасова яны даюць магчымасць выявіць у дыялектным слове не толькі бліжэйшыя, прамыя яго значэнні, але і прыгледзецца да яго семантычнай перыферыі. Супастаўленне і параўнальная ацэнка значэнняў слоў у сінанімічным радзе дазваляе выявіць самыя тонкія іх сэнсавыя адрозненні. Такія адрозненні немагчыма заўважыць пры назіранні над кожным словам паасобку, як бы ні стараліся мы ўглыбіцца ў яго семантыку. Пра гэтыя гаворыць, напрыклад, той факт, што ў некаторых словах, якія разглядаліся раней у «Дыялектным слоўніку» (*гудзець, дрызнуць, заткнуцца, калоць, найціць, наравіцца, пакласць, свіснуць, убухацца* і інш.), раскрыты новыя значэнні. Сінанімічным слоўнікам у гэтым можна нават аддаць перавагу перад звычайнымі алфавітнымі зборамі дыялектных слоў.

Значную вартасць і цікавасць з гэтага боку мае і слоўнік «Народная сінаніміка» Г. Юрчанкі. Але галоўная каштоўнасць слоўніка — новыя шматлікія нізкі разнастайных слоў усходняй дыялектнай перыферыі нашай мовы, вялікія стосы ўдала падабраных і яркіх мясцовых выказаў і сказаў. Беражліва і дбайна адносіцца аўтар да мовы свайго роднага кутка, да яе спрадвечных лексічных багаццяў. Не адно стагоддзе служылі мясцовыя дыялектныя словы ў зносінах нашым продкам. Але многім з гэтых слоў яшчэ і цяпер рана адмаўляць у прыдатнасці, рана выстаўляць іх толькі за вітрынай, як старыя рэчы, на дзіва аматарам усялякай моўнай экзотыкі. Сакавітае, вобразнае і зладжанае па гучанню дыялектнае слова або выраз вельмі да спадабы і пісьменніку, і журналісту, і літаратуразнаўцу, і іх чытачам. Нямала такіх добрых слоў і ў гэтым невялікім слоўніку. А тая дыялектная лексіка ў ім, якой ужо не трапіцца стаць у шарэнгі слоў нашай агульнанароднай мовы, паслужыць яшчэ,

безумоўна, нашай лінгвістычнай навуцы пры даследаванні мінулага беларускай мовы.

Пра лексікаграфічны бок слоўніка «Народная сінаніміка» Г. Юрчанкі гаварыць было б зараз, зразумела, недарэчы. Да таго яшчэ трэба зазначыць, што ў сувязі з нявырашанасцю пытання аб сутнасці сінаніміі аўтару, можна сказаць, амаль што навобмацак даводзілася вызначаць сінанімічнасць слоў. А нераспрацаванасць прынцыпаў укладання сінанімічных слоўнікаў прымушала яго іншы раз зыходзіць з адных толькі ўласных меркаванняў адносна таго, як лепш падаць матэрыял у слоўніку. Але яго вопыт з'явіцца цікавым для спецыялістаў, карысным для тых, хто возьмецца за вывучэнне дыялектнай сінанімікі іншых беларускіх гаворак.

А. КРЫВІЦКІ